

ПРАГНЕННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ І ПЛЕКАННЯ САМОБУТНОСТІ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

DESIRE FOR CONSOLIDATION AND NEGOTIATION OF IDENTITY AS FACTORS OF ETHNON-NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS FORMATION

Стаття присвячена виокремленню соціально-психологічних чинників формування етнонаціональної самосвідомості індивідів «прагнення етнонаціональної консолідації» і «плекання етнонаціональної самобутності». В загальних рисах проаналізовано стан дослідження етнонаціональної самосвідомості та звернено увагу на недостатній рівень вивчення тих чинників, які впливають на її формування. Далі більш детально розглянуті дослідження елементів етнонаціональної самосвідомості, які стосуються соціально-психологічних явищ «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності». На основі аналізу характерних особливостей цих елементів вони розподілені на дві групи: до першої групи ввійшли ті елементи етнонаціональної самосвідомості, які відображають соціально-психологічне явище «прагнення етнонаціональної консолідації»; до другої групи ввійшли ті елементи етнонаціональної самосвідомості, для яких притаманне поняття «плекання етнонаціональної самобутності». Звернуто увагу на те, що елемент «етнонаціональна самоідентифікація» є невіддільною складовою частиною чинників «прагнення етнонаціональної консолідації» і «плекання етнонаціональної самобутності». Всі ці елементи етнонаціональної самосвідомості з погляду її функціонування є водночас і соціально-психологічними чинниками її формування. Одна група цих елементів відображає структуру чинника «прагнення етнонаціональної консолідації», а друга – чинника «плекання етнонаціональної самобутності». Поданий перелік цих елементів. Висвітлено вплив чинників «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності» на формування етнонаціональної самосвідомості на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях. Детально охарактеризовані критерії створення структури соціально-психологічних чинників «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності». Наголошено на характерній відмінності між цими чинниками: прагнення етнонаціональної консолідації відображає етнооб'єднавчий процес, який є довготривалим і охоплює різні етапи, а плекання етнонаціональної самобутності – це культивування та збереження вже наявної етнонаціональної самобутності. Чинник «плекання етнонаціональної самобутності» має загальнонаціональний та регіональний рівні. Ці чинники є проявом колективного світобачення. Наголошено на перспективі подальшого дослідження їх впливу на формування етнонаціональної самосвідомості: вказано на необхідність більш детального аналізу особливостей структури цих чинників та виявлення їх

впливу на етнонаціональну самосвідомість на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях.

Ключові слова: етнонаціональна самосвідомість, чинник «прагнення етнонаціональної консолідації», чинник «плекання етнонаціональної самобутності», колективізм, когнітивний рівень, афективний рівень, поведінковий рівень.

The article is devoted to the socio-psychological factors of formation of ethno-national self-consciousness of individuals "aspiration of ethno-national consolidation" and "nurturing of ethno-national identity". In general, the state of the study of ethno-national self-consciousness is analyzed and attention is paid to the insufficient level of studying the factors that influence its formation. Next, the research of elements of ethno-national self-consciousness, which relate to socio-psychological phenomena "the aspiration for ethno-national consolidation" and "nurturing ethno-national identity" is considered in more detail. Based on the analysis of the characteristic features of these elements, they are divided into two groups: the first group includes those elements of ethno-national self-consciousness that reflect the socio-psychological phenomenon of "the desire for ethno-national consolidation"; the second group includes those elements of ethno-national self-consciousness, which are characterized by the concept of "nurturing ethno-national identity". Attention is drawn to the fact that the element "ethno-national self-identification" is an integral part of the factors "the desire for ethno-national consolidation" and "nurturing ethno-national identity". All these elements of ethno-national self-consciousness in terms of its functioning are at the same time socio-psychological factors of its formation. One group of these elements reflects the structure of the factor "the desire for ethno-national consolidation", and the other – the factor "cultivation of ethno-national identity". The list of these elements is given. The influence of the factors "aspiration of ethno-national consolidation" and "cultivation of ethno-national identity" on the formation of ethno-national self-consciousness at the cognitive, affective and behavioral levels is highlighted. The criteria for creating a structure of socio-psychological factors "the desire for ethno-national consolidation" and "nurturing ethno-national identity" are described in detail. The characteristic difference between these factors is emphasized: the desire for ethno-national consolidation reflects the ethno-unifying process, which is long-lasting and covers various stages, and the cultivation of ethno-national identity is the cultivation and preservation of existing ethno-national identity. The factor of "nurturing ethno-national identity" has a national and regional level. These factors are a manifestation of the collective worldview. Emphasis is placed on the prospects of further study of their impact on the formation

УДК 159.922.4

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-1.26>

Мартинюк О.А.

аспірантка

ПВНЗ «Університет сучасних знань»

of ethno-national self-consciousness: the need for a more detailed analysis of the structure of these factors and identify their impact on ethno-national self-consciousness at the cognitive, affective and behavioral levels.

Key words: *ethno-national self-consciousness, the factor of "desire for ethno-national consolidation", the factor of "cultivating ethno-national identity", collectivism, cognitive level, affective level, behavioral level.*

Постановка проблеми. Етнонаціональна самосвідомість є невіддільною і першочерговою ознакою нації, що вказує на важливе значення дослідження цього соціально-психологічного феномена. Формування етнонаціональної самосвідомості відбувається під впливом різноманітних соціально-психологічних чинників, але дослідники недостатньо приділяють увагу їх висвітленню. На нашу думку, одними з таких чинників є «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності». Це впливає з того факту, що перший названий чинник викликає у індивідів бажання до об'єднання, згуртування своєї нації, що стоїть на заваді її розпаду, а завдяки другому названому чиннику індивіди усвідомлюють свою етнонаціональну специфічність, унікальність, що важливо для збереження етнонаціональних груп та їх диференціації.

Постановка завдання. У цьому дослідженні ми намагалися визначити особливості прагнення консолідації і плекання самобутності як чинники формування етнонаціональної самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. Етнонаціональну самосвідомість і її структуру досліджують вчені різних країн. Серед українських науковців це соціально-психологічне явище вивчали В.О. Васютинський, М.Й. Боришевський, А.М. Березін, О.М. Лозова, Г.А. Ставицький, Т.І. Щербак, Б.О. Щербак. Г.А. Ставицький досліджував різні види впливу психологічних та соціальних чинників на етнонаціональну самосвідомість української молоді. Протягом 2007–2010 рр. в Україні колективом науковців Лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України проводилися дослідження соціально-психологічних проблем російськомовної спільноти в Україні, в процесі яких виявлені різні особливості проблеми мовно-етнічної ідентичності. Є різні підходи до вивчення структури етнонаціональної самосвідомості. Дослідники на сучасному етапі вивчення формування етнонаціональної самосвідомості підкреслюють багатомірність, комплексність цього феномена [9, с. 210].

М. Баррет виокремив такі афективні прояви етнонаціональної самосвідомості: бажання приналежності, що проявляється в етнонаціональних атитюдах, соціальні емоції, почуття національної гордості, почуття національної самоповаги, національне збентеження тощо. Ця динамічна структура, на думку вченого, може актуалізуватися у зв'язку із ситу-

ативними і мотиваційними випадковостями [1, р. 145–172]. На думку М. Баррета, афективний компонент має дуже важливе значення у формуванні етнонаціональної самосвідомості, відображаючи ставлення до власної етнонаціональної спільноти [1, р. 145–172]. Вчений відзначає, що складові елементи етнонаціональної самосвідомості, зокрема мова, історичні події, національні емблеми тощо, символічно представляють націю і віру в те, що існують типові характеристики представників будь-якої національної групи, стереотипи поведінки тощо [2]. Одним із соціально-психологічних явищ тут є «типові характеристики». М.Й. Боришевський до складу етнонаціональної самосвідомості відносить подібне соціально-психологічне явище, а саме: знання та усвідомлення індивідом типових ознак нації, до якої він себе відносить [5]. Цей елемент має важливе значення для етнонаціональної консолідації, яка об'єднує індивідів навколо типових характеристик нації (зокрема мови, культури), а не регіональних, специфічних.

Слід сказати про такий невіддільний елемент етнонаціональної самосвідомості, як етнонаціональна (етнічна) самоідентифікація. Це віднесення індивідами себе до своєї нації (чи етносу). М.Й. Боришевський вважає, що етнонаціональна самоідентифікація є не лише складником, а й головним фактором розвитку етнонаціональної самосвідомості [5]. На думку Н.А. Новікової, першочерговою основою етнонаціональної самосвідомості є етнонаціональна самоідентифікація, яка, судячи з даних проведеного нею дослідження, стійка і має позитивний характер [12]. Загалом етнонаціональна самоідентифікація є передумовою розвитку етнонаціональної самосвідомості. Якщо у індивідів відсутній цей елемент етнонаціональної самосвідомості, то вони себе вважають членами не своєї, а іншої (чи інших у разі біетнічності) нації, що унеможлиблює розвиток їх етнонаціональної самосвідомості і вказує на її трансформацію. Тому цей елемент є дуже важливою і невіддільною складовою частиною чинників «прагнення до етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності». Ось одна з характеристик М.Й. Боришевським етнонаціональної самосвідомості: «усвідомлення особистістю себе часткою певної етнонаціональної спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної

спільноти, її самореалізація як суб'єкта соціальної дійсності» [6, с. 138]. Згідно з дослідженнями О.М. Лозової для етнопонаціональної самосвідомості притаманно усвідомлення себе членом етносу, а також бачення місця своєї нації серед інших націй [11], що підкреслює її унікальну самотність. Спільним елементом у цих двох характеристиках етнопонаціональної самосвідомості є усвідомлення себе членом своєї етнопонаціональної групи (нації, етносу), що близьке до поняття «етнопонаціональна самоідентифікація».

Ось частина елементів структури етнопонаціональної самосвідомості, розробленої Ю.В. Бромлеєм, що належать до когнітивного та афективного компонентів: 1. Почуттєвий рівень, який проявляється, зокрема, в етнопонаціональній любові, гордості, ненависті тощо, що відображає емоційні ставлення до етнопонаціональної (етнічної) дійсності. 2. Етніми; 3. Багатозначність усвідомлення етнопонаціональної приналежності (поєднання загальнонаціонального та регіонального рівнів). 4. Уявлення про спільність походження членів нації. 5. Вибірковість етнопонаціональної самосвідомості: на основі даних, які стосуються лише частини культури якогось народу, цю частину культури вважають типовою для всієї культури цього народу (етнічні стереотипи) [7, с. 177]. Поєднання загальнонаціонального та регіонального рівнів відображає дворівневий характер етнопонаціональної самотності. Ю.В. Бромлей підкреслює, що у функціонуванні націй (етносів) важливу роль відіграє усвідомлення членами кожного з них своєї специфічної спільності [7, с. 173], що відображає усвідомлення ними їх етнопонаціональної самотності.

В.О. Васютинський у монографії «Психологічні виміри спільноти» пише про соціально-психологічні явища, які притаманні для спільнот і які відображають когнітивні, афективні та поведінкові прояви самосвідомості їх членів. Оскільки одним з різновидів спільнот є етнопонаціональна спільнота, то всі ці соціально-психологічні явища слід вважати й елементами етнопонаціональної самосвідомості. Одна група цих елементів відображає прагнення до колективної етнопонаціональної спільності, а інша – наявність вже існуючої колективної етнопонаціональної спільності. Ось перша група цих елементів: колективна спільнотна ідентичність, згуртованість, колективне самоприйняття й саморозуміння, дух спільноти, близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту, соціоцентризм (намагання вирішити свої проблеми за допомогою колективних зусиль), порозуміння. Для частини з них притаманне поняття «спільність»: спільні дії і взаємодії, спільна активність, співпраця; усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спіль-

ної діяльності; спільні вірування у значенні ґрунтовних поглядів, упорядкованих переконань. Ось друга група соціально-психологічних явищ, які є відображенням наявної етнопонаціональної спільності: спільнотні стереотипи, соціальні стереотипи, Ми-концепція (відображає уявлення про спільнотну єдність), Образ-Ми, Образ-Ми і Вони, спільна мова, спільний спосіб життя, спільні риси поведінки, духовна солідарність членів спільноти, груподумство (що забезпечує психологічну єдність спільноти й, зокрема, етнопонаціональної), спільний (етнокультурний) простір [8]. В.О. Васютинський пише також про колективний світогляд, притаманний для спільнот [8]. Всі ці соціально-психологічні явища є відображенням колективізму.

Для першої групи вищевказаних елементів притаманно: ідентифікація себе із своєю етнопонаціональною групою, різні види мотивації бути членом своєї етнопонаціональної спільноти; це також й результат колективної діяльності етнопонаціонального характеру, що відображає соціально-психологічне явище «згуртованість». Колективна спільнотна ідентичність має такі рівні: усвідомлення себе членом своєї нації (етносу) й усвідомлення себе членом національно-патріотичної спільноти, діяльність якої спрямована на етнопонаціональну консолідацію. Елементи, складовою частиною яких є поняття «спільність», відображають уявлення про різні спільні соціально-психологічні етнопонаціональні явища, позначає їх спільні колективні дії, які є етнооб'єднувачими. Соціально-психологічні явища з вищевказаної другої групи відображають спільні етнопонаціональні характеристики – як всю їх сукупність (Образ-Ми), так і конкретні їхні елементи, а також протиставлення своєї етнопонаціональної групи іншим. Тут слід відзначити, що «Образ-Ми» і «Образ-Вони» є важливими компонентами етнопонаціональної самосвідомості, які диференціюють етнопонаціональні групи. Ці елементи відображають протиставлення своєї етнопонаціональної групи іншим, підкреслюючи її етнопонаціональну самотність.

Слід назвати такі елементи етнопонаціональної самосвідомості: особливості етнопонаціональних афіліативних тенденцій, етнічна толерантність, мова як етнодиференціююча ознака, про які йдеться в колективній монографії «Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз» [13]. Перший з цих елементів відображає бажання індивідів належати до своєї етнопонаціональної групи та до колективних національно-патріотичних об'єднань, діяльність яких її об'єднує, згуртовує, що притаманно для консолідації. З погляду прагнення до етнопонаціональної консолідації другий названий елемент є позитивним емоційно-оцінним ставленням до своєї етнопона-

ціональної групи. Третій елемент підкреслює етномовну самобутність кожної нації.

Г.А. Ставицький пише про різні елементи в структурі етнонаціональної самосвідомості, складовою частиною яких також є поняття «спільність»: це усвідомлення своєї приналежності до певної нації (етносу), що базується на спільності походження, господарської діяльності, мови, культури, історичної долі. До головних ознак етнонаціональної самосвідомості Г.А. Ставицький відносить поняття усвідомлення етнонаціональної (етнічної) спільності [14]. Таким чином, у цій структурі етнонаціональної самосвідомості головним елементом є усвідомлення своєї приналежності до певної нації, який, судячи з вищевказаного, охоплює всі інші елементи. Г.А. Ставицький зазначає, що єдність етносу тримається на духовних засадах, сукупності структур колективної свідомості та колективної пам'яті [14, с. 79]. Ці елементи є основними етновизначальними ознаками етнонаціональної групи, відображаючи уявлення про вже наявну етнонаціональну спільність, яка має різні прояви, що притаманно для чинника плекання етнонаціональної самобутності.

А.Б. Богдасаров охарактеризував антитезу-протиставлення «Ми – Вони», а саме, кожну з двох її складників, яка, на його думку, відіграє особливу роль у процесі формування етнонаціональної самосвідомості і служить підставою для висвітлення ідей етноцентризму і націоналізму у всіх їхніх проявах і формах: Образ-Ми відображає уявлення про свій народ, його походження, історичне минуле, мову, культуру тощо; Образ-Вони – сприйняття, оцінки і уявлення про походження, історичне минуле, мову, культуру тощо іноетнічних груп [4, с. 56–57].

Формування такого компоненту етнонаціональної самосвідомості, як протиставлення «Ми-Вони», слугує розвитку усвідомлення особливості, неповторності етномовних, етнокультурних, етнопсихологічних тощо рис своєї та інших етнонаціональних груп. Згідно з визначенням Т.І. Щербака, Б.О. Щербак, [17, с. 365] та Н.В. Іванової [10, с. 116] етнонаціональна самосвідомість (етнічна ідентичність) містить усвідомлення своєї належності до етнонаціональної групи і відокремлення від інших етнонаціональних груп.

Ось частина елементів етнонаціональної самосвідомості, про які пише А. Березін, що відображають етнонаціональну самобутність на індивідуальному рівні та на рівні етнонаціональної групи: усвідомлення представниками нації себе як суб'єкта свого етносу, власної етнопсихологічної специфіки, психологічних культурних особливостей своєї спільноти, етнопсихологічної унікальності власної нації та спорідненості й ідентичності зі своєю нацією [3].

Значний внесок у розвиток теорії і методології дослідження етнонаціональної самосвідомості зробила В.Ю. Хотинець. Вона запропонувала теорію інтегральної індивідуальності і розгорнула структуру етнонаціональної самосвідомості. Ось її компоненти: 1. Усвідомлення особливостей етнонаціональної культури своєї етнонаціональної спільноти; 2. Усвідомлення психологічних особливостей своєї етнонаціональної спільноти; 3. Усвідомлення тотожності зі своєю етнонаціональною спільнотою; 4. Усвідомлення власних етнопсихологічних особливостей; 5. Усвідомлення себе суб'єктом етнонаціональної спільноти; 6. Соціально-моральна самооцінка етнічності [15]. Як бачимо, частина цих вищевказаних елементів містить поняття «особливість», що притаманно для етнонаціональної самобутності. Майже всі пункти цієї класифікації (за винятком останнього), належать до когнітивного складника. Усвідомлення тотожності зі своєю етнонаціональною спільнотою може існувати на різних рівнях: це ототожнення на основі спільної етнонаціональної приналежності, на основі спільної етномовної приналежності, на основі спільної етнокультурної приналежності тощо. Така «тотожність» зближує членів етнонаціональної спільноти.

Ю.В. Чернявська вважає, що незмінним складником самосвідомості будь-якої нації (етносу) є етнонаціональний стереотип як спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ певного етносу, що з легкістю розповсюджується на всіх його представників [16].

На основі вищесказаного ми дійшли таких висновків. Всі зазначені елементи відображають різні особливості етнонаціональної самосвідомості. З погляду функціонування етнонаціональної самосвідомості в соціальному контексті ці її складові елементи постають як соціально-психологічні чинники її формування.

Критерії зарахування першої групи чинників, що є водночас елементами етнонаціональної самосвідомості до структури чинника «прагнення етнонаціональної консолідації»:

- 1) віднесення індивідами себе до своєї нації;
- 2) бажання належати до своєї етнонаціональної спільноти;
- 3) позитивне емоційно-оцінне ставлення до своєї нації, що є проявом позитивної етнонаціональної толерантності;
- 4) поняття спільності, колективізму, що призводить до згуртування членів нації;
- 5) згуртування членів нації навколо одного, двох чи декількох типових етнонаціональних явищ.

Структура чинника «прагнення етнонаціональної консолідації» складається з таких компонентів: етнонаціональна самоідентифікація,

соціоцентризм, бажання приналежності, що проявляється в етнопатриархальних атитудах, афіліативні тенденції, почуття національної гордості, національної любові, національної самоповаги (прояви етнопатриархальної толерантності); порозуміння (прояв етнопатриархальної толерантності); колективна спільнотна ідентичність, усвідомлення тотожності зі своєю етнопатриархальною спільнотою; знання та усвідомлення індивідом типових ознак нації, до якої він себе відносить; спільні дії і взаємодії, спільна активність, співпраця, згуртованість; усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спільної діяльності; спільні вірування у значенні ґрунтовних поглядів, упорядкованих переконань; колективне самосприймання й саморозуміння; дух спільноти; близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту.

Елемент «усвідомлення тотожності зі своєю етнопатриархальною спільнотою», крім етнопатриархальної самоідентифікації, охоплює також ширші поняття. Така тотожність, крім віднесення індивідів себе до своєї нації, характеризує й інші етнопатриархальні ознаки, наприклад, усвідомлення спільної етнопатриархальної чи спільної етнопатриархальної приналежності, що викликає мотивацію до етнопатриархальної консолідації. Але тут не обов'язково, щоб це стосувалося всіх основних етновизначальних ознак нації. В контексті цього чинника індивід на основі двох, трьох чи декількох етновизначальних ознак ототожнює себе зі своєю нацією. Всі інші складові елементи чинника «прагнення етнопатриархальної консолідації», сконцентровані навколо етнопатриархальної самоідентифікації та цього елемента.

Критерії зарахування другої групи чинників, що є водночас елементами етнопатриархальної самосвідомості, до структури чинника «плекання етнопатриархальної самобутності»: 1. Віднесення індивідами себе до своєї нації. 2. Соціально-психологічні явища, які містять у собі уся сукупність етнопатриархальних характеристик нації; 3. Елементи, які відображають наявність етнопатриархальної спільноти на основі однієї з етнопатриархальних характеристик (наприклад, спільноти етнопатриархальної культури); 4. Наголошення на етнопатриархальній специфіці (наприклад, особливості етнопатриархальної культури); 5. Елементи, змістом яких є протиставлення своєї нації іншим націям.

Чинник «плекання етнопатриархальної самобутності» має таку структуру: Ми-концепція, Образ-Ми і Образ-Вони, що є антитезою-протиставленням; усвідомлення етнопатриархальної спільноти; усвідомлення спільноти етнопатриархального походження, усвідомлення етнопатриархальної спільноти, усвідомлення спільноти господарської діяльності, усвідомлення спільноти істо-

ричної долі; усвідомлення особливостей етнопатриархальної культури своєї етнопатриархальної спільноти, усвідомлення психологічних особливостей своєї етнопатриархальної спільноти; етнічні стереотипи, духовна солідарність членів спільноти, бачення місця своєї нації серед інших націй; спільний спосіб життя, спільні риси поведінки, спільний (етнопатриархальний) простір; груподумство (що забезпечує психологічну єдність спільноти); етніми, багатозначність усвідомлення етнопатриархальної приналежності.

Узагальнивши все вищесказане, ми виокремили прояви чинників «прагнення етнопатриархальної консолідації» і «плекання етнопатриархальної самобутності» на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях.

Структура на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях соціально-психологічного чинника формування етнопатриархальної самосвідомості «прагнення етнопатриархальної консолідації» має такі рівні: когнітивний рівень – уявлення індивідів про себе як про носіїв етнопатриархального згуртування; афективний рівень – мотивація до етнопатриархального згуртування; поведінковий рівень – діяльність, зумовлена прагненням етнопатриархального згуртування.

Структура на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях чинника формування етнопатриархальної самосвідомості «плекання етнопатриархальної самобутності»: когнітивний рівень – уявлення індивідів про себе як про носіїв культивування етнопатриархальної самобутності (на загальнонаціональну та регіональну рівнях); афективний рівень – мотивація культивувати етнопатриархальну самобутність; поведінковий рівень – діяльність, зумовлена культивуванням етнопатриархальної самобутності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, чинник «прагнення етнопатриархальної консолідації» відображає етнооб'єднаний процес, який є довготривалим і охоплює різні етапи. Чинник «плекання етнопатриархальної самобутності» відображає зовсім інший процес – це культивування та збереження вже наявної етнопатриархальної самобутності єдності. Ці чинники є проявом колективного світобачення. Стосовно першого вищевказаного чинника йдеться про бажання, різні види мотивації до згуртування в єдину етнопатриархальну колективну спільноту. Стосовно другого вищевказаного чинника йдеться про усвідомлення своєї колективної етнопатриархальної спільноти, яка має самобутні риси і бажання її плекати, зберігати. На загальнонаціональному рівні ця етнопатриархальна самобутність стосується всієї нації, а на регіональному – регіональних етнопатриархальних груп.

Слід наголосити на подальшій перспективі дослідження впливу чинників «прагнення етнопатриархальної консолідації» та «плекання

етнонаціональної самобутності» на формування етнонаціональної самосвідомості. Зокрема, необхідно більш детально проаналізувати особливості структури цих чинників та дослідити їх вплив на етнонаціональну самосвідомість на когнітивному, афективному та поведінковому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Barrett, M. English children's acquisition of a European identity. *Changing European Identities: Social Psychological Analyses of Social Change* / Ed. by G. Breakwell, E. Lyons. Oxford Pergamon Press, 1996. P. 145–172.
2. Barret M. Children's knowledge, beliefs and feelings about nations and national groups. Psychology Press, 2007.
3. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А.М. Березін. Київ, 2002. 208 с.
4. Богдасаров А. Механизмы перерастания национального сознания в националистическое. *Этнические проблемы современности*. Ставрополь, 2004. Вып. 4. с. 56–57.
5. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ : Беркут, 2000. 63 с.
6. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003. № 5. с. 138.
7. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. / Послел. Н.Я. Бромлей, Изд. 2-е, доп. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008, с. 177.
8. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти : монографія. Київ : Золоті ворота, 2010.
9. Довжик Ю.В. Сравнительный анализ концепций формирования этнической идентичности. *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: Материалы Международной научной конференции 29–30 мая 2008*. В. 2 т. / Отв. ред. В.В. Гриценко. Смоленск : Универсум, Т. 1. 496 с.
10. Иванова Н.В. Формирование этнической идентичности в поликультурной городской среде. / *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии*. Отв. ред. В.В. Гриценко. Смоленск : Изд-во «Универсум», 2010. Т. 2. с. 116.
11. Лозова О.М. Психосемантика етнічної свідомості: проблеми й тенденції розвитку. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО*. 2006. Вип. 12.
12. Новикова Н.А. Социально-психологический анализ особенностей национальной самосознания. с. 47. *Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: Материалы Международной научной конференции 29–30 мая 2008 г*. В 2 т. / Отв. ред. В.В. Гриценко. Смоленск : Универсум, 2008. Т. 2.
13. Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз: монографія (за ред. В.О. Васютинського; Нац. Акад. педагог. наук України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 336 с.
14. Ставицький Г.А. Теоретичний аналіз проблеми етнічної самосвідомості як провідної ознаки етносу. *Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі : збірник наукових праць* / [за ред. : Кузікової С.Б., Щербакової І.М., Пасічник Н.О.]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. С. 79.
15. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. Санкт-Петербург : Алетейля, 2000.
16. Чернявская Ю.В. Народная культура и национальные традиции. URL: <http://www.twirpx.com/file/224786/>.
17. Щербак Т.І., Щербак Б.О. Трансформація етнічної ідентичності українських мігрантів в Канаді. Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі : збірник наукових праць / [за ред. : Кузікової С. Б., Щербакової І.М., Пасічник Н. О.]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. с. 365.